

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.04.051>
УДК 339.56: 338.43
JEL: Q17

О.В. ШУБРАВСЬКА, д-р екон. наук, проф.,
завідувачка відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
вул. П. Мирного, 26, 01011, Київ, Україна,
e-mail: shubravska@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2109-9308>

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ДРАЙВЕРИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Узагальнено наукові підходи до дослідження міжнародної спеціалізації країн. Обґрунтовано тенденцію і виявлено наслідки посилення процесу інтернаціоналізації вітчизняного агропродовольчого виробництва та його експортної спеціалізації. Окреслено ключові характеристики сучасної моделі експортної агропродовольчої спеціалізації України, оцінено ймовірний вплив трендів майбутнього світового розвитку на трансформацію параметрів цієї моделі.

Ключові слова: зовнішня торгівля; аграрний сектор; світовий продовольчий ринок; модель експортної агропродовольчої спеціалізації.

Спеціалізація країни характеризується переважанням у її торгівлі на світовому ринку частки продукції (послуг), виробництво якої є достатньо економічно ефективним, виходячи з наявності в цій країні певних передумов. До чинників, що визначають глобальну спеціалізацію країни, відносяться: рівень національного ВВП і ресурсної забезпеченості; наявність виробничих потужностей, преференційних режимів для виробництва і торгівлі, розвинутої транспортної інфраструктури; географічне положення країни, характер її міжнародної економічної взаємодії, кваліфікація працівників тощо. Очевидно, що під впливом зміни зазначених чинників, а також зрушень у структурі світового споживчого попиту, науково-технічних досягнень спеціалізація країн на світовому ринку може змінюватися. Роль суто ресурсних складових економічної спеціалізації є значущою переважно для країн, що

Ц и т у в а н н я: Шубравська О.В. Спеціалізація агропродовольчого експорту України: тенденції, драйвери, перспективи. *Економіка України*. 2021. № 4. С. 51—67. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.04.051>

розвиваються. Водночас зростає вага інтелектуальних чинників, що впливають на спеціалізацію, а саме наявності в країні науково-дослідних центрів, інноваційних комплексів, висококваліфікованих фахівців, технологічних платформ. Такий напрям розвитку спеціалізації нині превалює в економічно розвинутих країнах.

Отже, **мета статті** — дослідити чинники і передумови формування та оцінювання динаміки, масштабів і наслідків посилення агропродовольчої спеціалізації України на зовнішніх ринках з огляду на істотну залежність вітчизняної економіки від експорту декількох товарних груп, у тому числі сільськогосподарської та продовольчої продукції.

Теоретичний базис глобальної спеціалізації становлять концепції міжнародної торгівлі й абсолютних переваг А. Сміта [1], що дістали розвиток у працях Д. Рікардо, який обґрунтував теорію порівняльних переваг, наявність яких вважалася причиною більшої частини міжнародної торгівлі [2]. Пізніше формулювання порівняльних переваг було уточнене: їх пов'язали з витратами упущених (невикористаних, альтернативних) можливостей (opportunity costs), що заклало концептуальну основу сучасних теорій торгівлі, у тому числі й формування глобальних ланцюжків поставок. Міжнародну спеціалізацію країни прийнято трактувати як наявність у неї порівняльних переваг у виробництві товару чи послуги, тобто здатності виробляти їх з меншими граничними і альтернативними витратами, що забезпечує такій країні отримання зиску від міжнародної торгівлі. Спеціалізація країн формується переважно транснаціональними корпораціями і становить основу світової торгівлі.

Міжнародна спеціалізація країни має як переваги, так і недоліки. До основних переваг відносять забезпечення вищої загальної ефективності в результаті спеціалізації на добре освоєних процесах, а також отримання вигоди споживачами завдяки нижчій альтернативній собівартості (й ціні) продукції та збільшенню масштабів загального випуску. Негативи пов'язані переважно з існуванням загроз розвитку неконкурентоспроможних секторів національних економік через надходження дешевших чи кращих імпортованих товарів, що призводить до структурного безробіття. Небезпечною визнається також надмірна спеціалізація, оскільки вона загрожує виникненням сильної взаємної залежності від розвитку соціально-економічної та політичної ситуацій у країнах — торговельних партнерах, а отже, ймовірним зривом відповідних поставок, тобто формуванням дефіциту або затоварювання на внутрішніх ринках цих країн.

Вирізняють міжгалузеву, внутрішньогалузеву, предметну, подетальну, технологічну [3], горизонтальну, вертикальну, функціональну спеціалізації. За горизонтальної спеціалізації країни торгують товарами і послугами, повний цикл виробництва яких відбувається всередині цих країн, без залучення до виробничих процесів продукції галузей країн — торговельних партнерів. Натомість вертикальна спеціалізація передбачає наявність послідовного зв'язку між країнами для виробництва кінцевих товарів. Згідно з визначенням Д. Хуммельса та інших дослідників [4; 5], вертикальна спеціалізація має місце, коли країна використовує імпортовані проміжні товари і послуги для подальшого виробництва експортних товарів. Основними шляхами поши-

рення вертикальної спеціалізації є аутсорсинг й офшорінг¹. Така спеціалізація в зовнішній торгівлі визнається одним з найважливіших проявів інтернаціоналізації виробництва.

М. Тіммер та його співавтори [7] обґрунтували необхідність дослідження функціональної спеціалізації та відповідних їй моделей міжнародної спеціалізації національних економік у сучасних умовах стрімкого зростання міжнародної фрагментації виробництва. Вони визнали за доцільне аналізувати інформацію про тип виконуваної країною експортної діяльності (функції). Під функцією розуміється набір завдань, які реалізуються певним професійним класом робітників. Такими функціями є виробництво, НДДКР, маркетинг та управління, які відрізняються потребами у факторах виробництва і схильністю до переміщення. Відстеження функціональної спеціалізації має вирішальне значення для кращого розуміння місця того чи іншого регіону у виробничих мережах та його потенціалу для розвитку в умовах глобальної інтеграції. На основі дослідження тенденцій у сфері функціональної спеціалізації міжнародної торгівлі у 1999—2011 рр. авторами констатовано: посилення такої спеціалізації у світовій економіці внаслідок деспеціалізації розвинутими країнами виробництва на протигагу їх спеціалізації на діяльності головних офісів; високий ступінь неоднорідності функціональної спеціалізації у розрізі країн і наявність тісного зв'язку між рівнями їх економічного розвитку і функціональною спеціалізацією²; високу поширеність моделей функціональної спеціалізації (усі країни вписуються в ту чи іншу з таких моделей). Дослідники також стверджують, що у період 1999—2011 рр. моделі спеціалізації країн розвивалися повільно, особливо в більш розвинутих державах³, а до 2012 р. в глобальній економіці утвердилася модель глибокої спеціалізації з діяльністю головних офісів переважно в Європі, США і Східній Азії та виробничою діяльністю — в інших частинах світу. Моделі глобальної спеціалізації найбільш розвинутих країн відображають наявність у них явних порівняльних переваг у сфері НДДКР, хоча в цілому моделі навіть цих країн можуть істотно відрізнитися через вплив безлічі специфічних детермінант, перш за все, розміру країни, її привабливості для розміщення штаб-квартири ТНК, географічних характеристик, можливостей, що історично склалися, тощо. Серед спільних для розвинутих країн характеристик моделей їх експортної спеціалізації — наявність ефективних правових систем, якісної інфраструктури і в цілому високого рівня розвитку людського капіталу.

¹ Офшорінг пропонується вважати каналом поширення вертикальної спеціалізації переважно між країнами, які перебувають на одному рівні соціально-економічного розвитку. Водночас між країнами, які суттєво відрізняються за цим показником, вертикальна спеціалізація поширюється через офшорінг для розвинутішої країни і через аутсорсинг — для тієї, що розвивається [6].

² Так, виявлено сильну позитивну кореляцію між ВВП на душу населення й експортною функціональною спеціалізацією країн у сфері НДДКР. Водночас зазначається, що спеціалізація у виробничій діяльності негативно пов'язана з доходом на душу населення. Кореляція ж з ВВП для управлінських і маркетингових функцій визначена як слабка.

³ Водночас деякі швидкозростаючі країни (наприклад, окремі країни ЦСЄ) протягом доволі короткого періоду часу змогли сформувані нові моделі своєї глобальної спеціалізації, припинивши спеціалізуватися виключно на виробництві й зосередившись, зокрема, на менеджменті.

Експортна діяльність на світовому ринку країн з низьким і середнім рівнями доходу відповідає моделі гіперспеціалізації. Це означає зосередження їх експорту переважно на обмеженій кількості вузько визначених категорій товарів (відповідають шестизначному коду міжнародної товарної номенклатури) в основному сировинної групи, включно з корисними копалинами і сільськогосподарською продукцією. Для цих країн збільшення співвідношення їх експорту і ВВП не відображає (на відміну від більш розвинутих держав) підвищення в експорті частки доданої вартості, а є лише наслідком зростаючої спеціалізації глобальних ринків [8]. Очевидно, що така модель глобальної експортної спеціалізації є характерною і для України, 65% експорту якої припадає на дві групи товарів — агропродовольчу продукцію і недорогоцінні метали.

Отже, модель глобальної експортної спеціалізації тієї чи іншої країни формується під впливом взаємодії факторів виробництва з економічними і соціальними інститутами країни, а також з огляду на її географічне положення і позиціонування в глобальних мережах. Зазвичай спеціалізація в міжнародній торгівлі вимірюється на основі аналізу структури експортних потоків країн. Вважається, що країна спеціалізується на конкретному продукті (має відповідну порівняльну перевагу), якщо частка цього продукту в загальному експорті даної країни є вищою, ніж відповідна частка у світовому експорті. Розрахований у такий спосіб індекс спеціалізації продукту часто називають індексом виявлених порівняльних переваг (revealed comparative advantage index — RCA), або індексом Balassa.

Процес вертикальної спеціалізації досліджується з використанням статистики експорту в категоріях доданої вартості, що дозволяє визначити, де саме у глобальних виробничих ланцюжках створюється додана вартість, і оцінювати експорт країни з позиції вартості, створеної у цій країні та завезеної з-за кордону. Відповідно до такої концепції, чим вищою є частка внутрішньої (національної) доданої вартості в експорті країни (порівняно з іншими країнами — експортерами аналогічної продукції), тим менше вона покладається на використання імпортованих проміжних продуктів для виробництва експорту. Використавши напрацювання вчених щодо вертикальної спеціалізації, ОЕСР і СОР сформували базу даних стосовно торгівлі доданою вартістю (Trade in value added — TiVA). Станом на початок 2021 р., TiVA включала 64 країни⁴ і 36 галузей та містила ряд показників зовнішньоторговельної діяльності, оцінених за доданою вартістю. Дані таблиць TiVA свідчать, наприклад, що значення валової вартості експорту окремих країн та їх експорту за доданою вартістю доволі суттєво відрізняються. Відмінності мають місце також і по країнах, і по галузях. Так, наприклад, у 2015 р., при порівнянні валової вартості експорту продукції сільськогосподарського, лісового і рибного господарства з Бразилії та Нідерландів (відповідно, 72,7 млрд і 73,3 млрд дол.⁵), за показником національної доданої вартості такий експорт відчутно відрізнявся для цих країн. Для Бразилії його частка в експорті, розрахованому за валовою вартістю, становила 43%, а для Нідерландів —

⁴ Україна до переліку цих країн не входить.

⁵ Crops and live stock products [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP> (дата звернення: 28.01.2021).

14%⁶. Індекс спеціалізації у глобальній сільськогосподарській торгівлі, виражений у валових показниках, для Нідерландів був того року у 2,6 разу нижчим, ніж для Бразилії, тоді як індекс спеціалізації, розрахований з використанням виражених у доданій вартості даних, для Бразилії уже вчетверо перевершував відповідний показник для Нідерландів. Усе це свідчить, зокрема, про масштабніше використання Бразилією внутрішніх ресурсів агровиробництва, вищий рівень вертикальної спеціалізації Нідерландів (а отже, і більшу інтегрованість цієї країни в міжнародні ланцюжки створення вартості), вагомішу частку необробленої сільгосппродукції у бразильському експорті.

Методи кількісної оцінки вертикальної спеціалізації стали предметом досліджень багатьох учених-економістів. Зокрема, Р. Феєнстра і Г. Хенсон [9], які одними з перших виявили феномен вертикальної спеціалізації (аутсорсингу), запропонували в якості її кількісного індикатора імпорту складову експорту. Аутсорсинг вимірювався ними як частка імпортованих проміжних ресурсів у загальному обсязі закупівель неенергетичних матеріалів. Д. Хуммельс та інші дослідники [5] крім імпортової складової експорту запропонували визначати ще й коефіцієнт вертикальної спеціалізації. Розрахунок обох цих показників здійснюється з використанням таблиць «витрати — випуск».

Функціональну спеціалізацію в міжнародній торгівлі пропонується вимірювати внеском тієї чи іншої функції (виробництво, НДДКР, маркетинг, управління) в експорт країни і доходом робітників, які виконують цю функцію [7].

ПОГЛИБЛЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ ПОСИЛЕННЯ ЙОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Як відомо, Україна класифікується як держава з малою відкритою економікою. В якості основного показника відкритості економіки прийнято розглядати частку зовнішньої торгівлі (зовнішньоторговельного обороту) у ВВП країни⁷. В Україні показник її зовнішньоторговельної квоти у 2000—2019 рр. суттєво перевищував середньосвітові значення (табл. 1), що загалом є характерним для малих економік.

Дослідження вертикальної спеціалізації економіки України й оцінки частки імпортової складової в експорті [6; 10; 11] свідчать, зокрема, про приблизно 30—40-процентну величину цієї частки в цілому для економіки у 2011—2016 рр., а також про доволі суттєву відмінність цього показника для окремих галузей (наприклад, у сільському господарстві він був оцінений у 23—27%, а у харчовій промисловості — у 35—39%). Констатується зростання імпортової складової експорту малих відкритих економік як наслідок лібералізації міжнародної торгівлі. Робиться також висновок про те, що частка національної доданої вартості в експорті України є вищою порівняно з ря-

⁶ Trade in Value Added [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.oecd.org/sti/ind/measuring-trade-in-value-added.htm> (дата звернення: 29.01.2021).

⁷ Треба зауважити, що такий підхід визнається деякими науковцями не повністю коректним, оскільки у ВВП, як відомо, включається експортно-імпортне сальдо, а не власне експорт й імпорт.

дом інших країн для галузей добувної промисловості та нижчою — для галузей переробної промисловості, що свідчить про високий рівень залежності вітчизняного промислового виробництва від імпортних комплектуючих і посилення міжнародної спеціалізації країни на продукції низького ступеня переробки [12].

Разом з тим зовнішньоторговельна квота не дозволяє оцінити вагу країни на окремих сегментах світового ринку, де, наприклад, Україна виступає значущим постачальником певних видів продукції, здатним впливати на її світові ціни. Це є справедливим, зокрема, по відношенню до сільськогосподарської та продовольчої продукції, експорт якої не лише становить значну частку загальнонаціональних обсягів, але і тією чи іншою мірою впливає на цінову динаміку на світових ринках деяких видів агропродовольчої продукції, передусім зернових та олійних культур, а також продуктів переробки соняшнику.

Дані табл. 1 ілюструють не тільки високий рівень відкритості економіки України, але й ще більш високий ступінь залучення до глобального простору вітчизняного аграрного сектору: частка експорту галузі у створюваному нею ВВП останніми роками істотно перевищує відповідний показник для економіки в цілому. Це означає, що процес інтернаціоналізації галузі посилюється, а доступ до зовнішніх ринків дедалі більшою мірою набуває ключового значення для подальшого розвитку агропродовольчого виробництва. Така ситуація є наслідком нарощування світового продовольчого попиту і наявності в Україні потенціалу для його задоволення на тлі зростаючої капіталізації галузі, обмеженої місткості внутрішнього агропродовольчого ринку та

Таблиця 1. Динаміка зовнішньоторговельної квоти та зовнішньої торгівлі України сільськогосподарською продукцією у 2005—2019 рр.

Показники	Роки				
	2005	2010	2015	2018	2019
Зовнішньоторговельна квота, світ у цілому (%)	54,1	56,7	59,3	61,4	60,7
Зовнішньоторговельна квота, Україна (%)	110,2	98,1	78,0	82,8	85,4
Експорт товарів і послуг з України (млн грн)	227 252	549 365	1 045 928	1 609 365	1 639 048
ВВП України (млн грн)	441 452	1 082 569	1 988 544	3 560 596	3 978 400
Частка експорту України у ВВП (%)	51,5	50,7	52,6	45,2	41,2
Експорт товарів і послуг сільського, лісового і рибного господарства (млн грн)	9 453	33 590	185 799	277 789	341 439
ВВП сільського, лісового і рибного господарства (млн грн)	41 829	85 341	249 012	373 928	368 341
Частка експорту галузі в її ВВП (%)	22,6	39,4	74,6	74,3	92,7

Джерело: розраховано автором за: Таблиці «витрати — випуск» за 2000—2019 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Economy & Growth / World Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator>

відсутності запобіжників проти закріплення структурно неоптимальної моделі глобальної спеціалізації вітчизняного сільгоспвиробництва й експорту.

Підвищення рівня інтернаціоналізації виробництва та посилення його спеціалізації тісно взаємопов'язані. У табл. 2 наведено частки найбільш вимої продукції вітчизняного агропродовольчого експорту (в розрізі окремих видів зернових і олійних культур та олії) у відповідному світовому експорті. За цією продукцією розраховано також індекс спеціалізації RCA. Слід зазначити, що у світовому експорті продукції тваринництва поставки з України є незначними. Певний виняток становлять мед і яйця: згідно з даними ФАО, за 2018—2019 рр. Україна поставила у середньому 8 і 5% відповідних загальносвітових обсягів. Що ж стосується курятини, то, незважаючи на істотне зростання останніми роками обсягів її вивезення, частка цієї української продукції у загальносвітових обсягах поставок у 2018—2019 рр. становила в середньому 2%. Експорт же Україною яловичини, свинини, молока, вершкового масла, сирів не перевищує 1% загальносвітових обсягів. Подібна ситуація має місце і щодо поставок з України більшості овочів, фруктів, ягід. Винятком у групі плодоовочевої продукції є лише волоські горіхи і сушений горох, поставки яких за розглядувані роки становили, відповідно, 7 і 6% загальносвітового експорту.

Таблиця 2. Динаміка індексу спеціалізації та частки України в загальносвітових обсягах експорту за видами продукції у 2000—2019 рр.

Показники	Роки					
	2000	2005	2010	2015	2018	2019
Кукурудза						
частка України (%)	0,2	3,1	2,7	13,0	12,3	13,3
індекс спеціалізації	0,6	5,0	6,6	59,2	63,1	80,0
Пшениця						
частка України (%)	0,2	5,0	3,0	7,9	8,6	7,4
індекс спеціалізації	0,4	7,6	7,0	31,4	44,5	45,2
Ячмінь						
частка України (%)	3,6	13,6	17,3	12,1	9,8	7,7
індекс спеціалізації	6,4	25,4	42,3	53,4	53,9	39,8
Ріпак						
частка України (%)	0,7	2,1	7,1	6,8	10,5	15,2
індекс спеціалізації	1,4	3,8	19,1	46,3	59,1	78,1
Олія соняшникова та сафлорова						
частка України (%)	15,1	21,0	47,7	41,8	44,0	44,5
індекс спеціалізації	39,2	39,3	91,5	196,1	239,6	195,7
Соняшникова макуха						
частка України (%)	11,2	24,3	43,7	47,1	48,3	46,2
індекс спеціалізації	32,8	53,9	112,9	252,8	281,0	276,6

Джерело: розраховано автором за: Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm; Crops and lives tock products / FAO [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>; Economy & Growth / World Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator>

Розрахунки індексу спеціалізації RCA за період 2000—2019 рр. за переліченими шести видами продукції свідчать про наявність по всіх них сильних порівняльних переваг. Виняток, причому тільки у 2000 р., становили пшениця, кукурудза і ріпак. Тоді значення RCA для ріпака продемонструвало наявність слабких порівняльних переваг, а для зернових — їх відсутність. Найвищі значення RCA очікувано мають соняшникові макуха й олія. Водночас високими значеннями, особливо останніми роками, характеризується індекс спеціалізації і для згадуваного вище сушеного гороху, волоських горіхів, жита, меду, яєць, м'яса птиці⁸. Це дає підстави стверджувати, що Україна спеціалізується на експорті і цієї продукції. І хоча масштаби більшості відповідних глобальних ринків (за винятком ринку м'яса птиці) є порівняно невеликими, потенціал для розширення присутності на них української продукції є значним.

Вагомість позицій України на зазначених ринках підтверджують і прогнози Міністерства сільського господарства США (USDA — US Department of Agriculture) на 2020/21 МР, згідно з якими наша країна має зберегти впевнене лідерство на ринках продуктів переробки соняшнику і буде серед ключових гравців на ринках ячменю, кукурудзи, ріпака, волоських горіхів і жита⁹.

Однак навряд чи можна припускати, що на більшості ринків даної продукції Україна спроможна істотно впливати на світові ціни. Очевидний виняток — ринки продукції переробки соняшнику, а також певною мірою — ринки кукурудзи та пшениці, на яких частки країн-лідерів, хоча і досить істотно перевищують частку України, але не є визначальними, як, наприклад, на ринках ріпака і жита, де частки канадської продукції, за даними USDA, становлять, відповідно, 60 і 40%. Водночас на ринку кукурудзи сумарна частка США (світового лідера відповідного експорту) і України наближається до 50%, а на ринку пшениці частка Російської Федерації та України сягає майже 30%.

У 2019 р. кукурудза, пшениця, ячмінь, ріпак, соняшникові олія та макуха сукупно забезпечили майже третину загальнонаціонального і понад 70% агропродовольчого експорту України. Таким чином, можна стверджувати, що дана продукція є основною в переліку товарів, що визначають експортну спеціалізацію України та її аграрного сектору відповідно до традиційного підходу. Однак треба наголосити, що така ситуація формувалася поступово. У 2000 р. ці види продукції становили лише 34% вітчизняного агропродовольчого експорту і 3% загальнонаціонального, у 2005 р. — відповідно, 48 і 6%, у 2010 р. — 45 і 9%, а у 2015 р. — 68 і 25%, що підтверджує тенденцію до посилення глобальної спеціалізації галузі, причому на обмеженому переліку товарної продукції. Слід також зазначити, що деякі із цих експортних потоків не завжди достатньо диверсифіковані, що свідчить про їх високу географічну концентрацію та наявність певної залежності від обмеженого кола країн-імпортерів (табл. 3). У першу чергу це стосується експорту ячменю, майже половина якого у 2018—2019 рр. була спрямована до Саудівської Аравії. Схожа ситуація мала місце і щодо поставок соняшникової олії в Індію.

⁸ Зокрема, для м'яса птиці RCA у 2018—2019 рр. у середньому становив близько 13.

⁹ Production, supply and distribution / USDA [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/home/statsByCountry> (дата звернення: 5.02.2021).

Таблиця 3. Частки основних за обсягами поставок країн-імпортерів у вітчизняному експорті у 2018—2019 рр. (%)

Показники	Пшениця	Кукурудза	Ячмінь	Ріпак	Соняшникова олія	Соняшникова макуха
Частка перших семи країн	61,0	68,4	87,6	92,0	65,8	65,3
Частка першої країни	15,3	13,3	45,8	31,7	39,2	20,8

Джерело: розраховано автором за: Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

Формування і посилення експортної спеціалізації (а також інтернаціоналізації) агропродовольчого виробництва України відбувалися переважно під впливом розширення присутності у вітчизняному аграрному секторі великого, у тому числі й іноземного, капіталу, що особливо наочно проявилось на початку нинішнього століття. Так, прямі іноземні інвестиції у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги зросли, за даними Державної служби статистики України, за період 2002—2008 рр. майже все-ро, а за 2002—2011 рр. — вдесятеро. В Україні високу привабливість агробізнесу надавали динамічне нарощування обсягів виробництва і зростання рентабельності галузі, що посилювало прагнення великого капіталу, у тому числі й несільськогосподарського та іноземного, перенаправляти фінансові потоки в таку стабільно прибуткову сферу виробництва, якою виявилось українське сільське господарство. Крім того, багато країн, хоча і мають значні фінансові ресурси, водночас з об'єктивних причин є нетто-імпортерами продовольства, що спонукає їх до пошуку стабільних зарубіжних джерел власного продовольчого забезпечення, зокрема, і в Україні, де, згідно з даними міжнародної незалежної ініціативи з моніторингу землі Land Matrix Initiative, тільки у 2020 р. їх компанії (без урахування приватних іноземних інвесторів) підписали угоди на придбання майже 180 тис. га сільгоспугідь¹⁰. Усього ж, за оцінками зазначеної структури, агрохолдинги тільки з іноземними інвестиціями обробляють близько 10% сільськогосподарських земель нашої країни.

Основною рушійною силою процесу інтернаціоналізації прийнято вважати ТНК (які, за деякими оцінками, нині контролюють 90% світової економіки). Однак в Україні такий процес, як зазначалося вище, активізувався під впливом не лише іноземного, але й великого національного капіталу, який за характером своєї діяльності в аграрному секторі багато в чому подібний до міжнародних корпоративних формувань. ТНК в агропродовольчому комплексі України представлені не тільки безпосередньо у сфері виробництва продукції, але і значною (інколи навіть і визначальною) мірою — у сферах переробки сільгосппродукції, трейдингу, логістики. Транснаціональний капітал широко представлений і на ринках ресурсів агропродовольчого вироб-

¹⁰ Land Matrix. Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://landmatrix.org/list/deals> (дата звернення: 10.01.2021).

ництва, де сформувалась (і в певних сегментах відчутно посилюється) залежність вітчизняних аграріїв від імпоротної ресурсної складової, перш за все, техніки і обладнання, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо [13], що підтверджує активізацію процесу інтернаціоналізації галузі.

У цьому контексті інтерес становлять також оцінки імпоротної складової в експорті окремих видів української агропродовольчої продукції. Так, розрахунки, зроблені для пшениці та кукурудзи (на підставі даних Державної служби статистики України за 2015—2019 рр. щодо зовнішньоекономічної діяльності), свідчать про те, що частка імпоротної складової у вартості експорту цих культур у 2015 р. дорівнювала 17,3%, а у 2019 р. скоротилася до 16,4% унаслідок більш суттєвого зростання вартості експортних надходжень порівняно із збільшенням використовуваних для виробництва цих культур імпортованих ресурсів (техніки, мінеральних добрив, засобів захисту рослин та насінневого матеріалу). Загалом це свідчить про стабільно великий внесок внутрішніх чинників виробництва в експорт української пшениці та кукурудзи, як і рослинницької продукції в цілому (що загалом притаманне сировинному експорту).

Стосовно динаміки зміни частки доданої вартості в експорті сільськогосподарської продукції слід зазначити, що для цієї продукції з урахуванням її специфіки характерними є високі значення такого показника. Відповідно, збільшення частки сировини в експорті, що класифікується як одна з ознак економічно слабких країн, водночас сприятиме підвищенню в експорті цих країн частки доданої вартості (що, зокрема, підтверджує наведена вище інформація ОЕСР щодо національної доданої вартості в аграрному експорті). Тому характеризувати глобальну агропродовольчу спеціалізацію доцільно не стільки за часткою доданої вартості в експорті, скільки за часткою в експорті продукції, що пройшла поглиблену переробку. Інформація Державної служби статистики України щодо товарної структури агропродовольчої торгівлі засвідчує наявність негативної тенденції зростання частки торгівлі непереробленими товарами на противагу зниженню частки оброблених продуктів (з 52% у 2010 р. до 36% у 2019 р.). Це дозволяє констатувати, що з поглибленням процесу інтернаціоналізації виробництва український сільськогосподарський експорт стає дедалі більш сировинним. Таким чином, сучасна модель глобальної (експортної) агропродовольчої спеціалізації України відображає переважно сировинну і вузькоасортиментну гіперспеціалізацію вітчизняної аграрної галузі.

Інтернаціоналізація економіки — це об'єктивний і незворотний процес, який розширює межі національного господарського комплексу, створюючи тим самим як передумови, так і певні ризики для його подальшого розвитку. Сформована в агропродовольчому виробництві України модель глобальної спеціалізації, цілком очевидно, є дуже далекою від «еталонної», і визначальною мірою відповідальність за це несуть державні інститути. З огляду на відсутність в Україні більшості з окреслених передумов формування моделі глобальної спеціалізації, притаманної розвинутих економікам (ефективної правової системи, якісної інфраструктури, загального високого рівня розвитку людського капіталу, широкої доступності глобальних мереж), є всі підстави стверджувати, що однієї лише наявності сприятливих для розвит-

ку вітчизняного аграрного виробництва ґрунтово-кліматичних умов, порівняно дешевшої робочої сили і вигідного географічного положення країни абсолютно недостатньо для оптимізації параметрів чинної моделі глобальної спеціалізації галузі.

Як зазначалося, модель міжнародної агропродовольчої спеціалізації країни може трансформуватися під впливом ряду факторів як національного, так і глобального рівня. З огляду на аграрну гіперспеціалізацію України, стає очевидним, що переважний вплив на параметри національної моделі справляють тенденції загальносвітового соціально-економічного розвитку. Звуження місткості внутрішнього продовольчого ринку (внаслідок низької купівельної спроможності населення та його скорочення) і глобальна затребуваність основних видів українського аграрно-сировинного експорту дають великим виробникам і трейдерам (до того ж нічим державою не регламентованим у своїй діяльності) підстави для більшої орієнтації на світовий ринок, навіть попри добре відому мінливість його кон'юнктури.

Серед основних глобальних трендів на найближче десятиліття — зростання населення і розширення продовольчого попиту; збільшення залежності сільгоспвиробництва від екстремальних і непередбачуваних змін клімату і поставок агропродовольчої продукції — від впливу наслідків пандемій, спровокованих підвищенням сприйнятливості людей до досі рідкісних патогенів; збільшення попиту сільгоспвиробництва на природні ресурси, насамперед земельні та водні; розширення урбанізації¹¹ та міграції населення, його старіння в розвинутих країнах і зміна моделей продовольчого споживання їх населення; зростання кількості представників середнього класу (особливо в країнах, що розвиваються), їх доходів і відповідна цьому зміна продовольчих уподобань. Ці глобальні тренди, безумовно, впливатимуть на міжнародну агропродовольчу спеціалізацію України. Так, зростання населення планети та його доходів, як і збільшення попиту агровиробництва на земельні та водні ресурси (насамперед, з боку країн, які вже потерпають від наслідків їх нестачі), не спонукатимуть до оптимізації структури сформованої експортоорієнтованої та вузькоасортиментної моделі агропродовольчої спеціалізації країни, закріплюючи її на позиціях експортера не лише агро-сировини, але і фактично дефіцитної для самої України води (яку містить рослинницька продукція, що вивозиться з держави). У короткостроковій перспективі це може мати певні позитиви для української економіки у вигляді зростання експортних надходжень і забезпечуваної цим макроекономічної стабілізації¹². Проте пов'язана з такою спеціалізацією структура вітчизняного сільгоспвиробництва вже призвела до погіршення якості та обмеження природних ресурсів аграрного господарювання, загострення соціальних проблем у сільській місцевості [14]. Зрозуміло, що збереження такої моделі спеціалізації в майбутньому лише поглибить ситуацію.

¹¹ За прогнозами Національної ради з розвідки (США), до 2030 р. 60% населення світу житиме в містах, а глобальний попит на продовольство зросте на більш як 35% [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf

¹² Хоча в перспективі такі позитиви видаються доволі сумнівними, зокрема, і через вихистання великим капіталом, присутність якого у вітчизняному аграрному секторі зростає, різного роду схем виведення за кордон експортної валютної виручки [13].

Водночас, жодним чином не підтверджуючи виправданість консервації такого стану, варто зауважити, що трансформувати наявну модель експортної спеціалізації можна лише за наявності такої потреби в агровиробників. Спонукає ж їх до цього здатна зміна переваг споживачів продовольства (у тому числі стосовно якісних характеристик продукції, включно із стрімким зростанням попиту на рослинні білки, екологізації виробничо-збутових процесів тощо), кліматичні зрушення і пов'язана з ними необхідність диверсифікації виробництва, а також цілеспрямована державна політика (передусім щодо ресурсозбереження). На нашу думку, в найближчій перспективі реалізація цього комплексу заходів ускладниться через нинішній низький рівень інвестування в аграрну галузь і фактичне домінування там великих холдингових структур, зацікавлених у збереженні статус-кво. Правда, очікуване в недалекому майбутньому тотальне перетворення глобальної продовольчої системи (зокрема, під впливом пророкованого переходу людства на споживання альтернативних продуктів на основі рослин) здатне такий статус принаймні похитнути, зменшивши значущість насамперед такої ключової для України експортної сільгоспкультури, як кукурудза, яка значною мірою призначена для виробництва кормів.

Крім глобальних чинників на формування національної моделі спеціалізації впливає і ряд внутрішніх факторів, частина з яких тісно корелює із зміною зовнішніх умов. Перш за все, ідеться про негативний вплив змін клімату і гостру нестачу водних ресурсів у ряді регіонів України, що має заохотити агровиробників змінити сформовану модель. Так, в умовах сучасного посилення в Україні водного дефіциту і збільшення частоти посух, особливо в регіонах переважного вирощування зернових, буде потрібно кардинально змінювати там структуру посівів, вочевидь відмовляючись від вологолюбних культур, наприклад озимої пшениці, а також переходити на вологозберігаючі технології обробітку землі й впроваджувати інноваційні системи зрошення. Крім того, коригування чинної моделі спеціалізації відбуватиметься під впливом невідворотності в недалекому майбутньому консервації у цих регіонах найбільш деградованих угідь (за оцінками, це 4—5 млн га). Вельми проблемним, на наш погляд, є і подальше нарощування там виробництва такої традиційної для цих регіонів культури, як соняшник. Згідно з прогнозами, його вирощування в перспективі, ймовірно, скоротиться, причому не тільки в разі вжиття заходів з екологізації агрогосподарювання і коригування аграріями структури посівних площ у бік зменшення частки соняшнику (який нині займає більш як п'яту частину ріллі), але навіть і за умови подальшого ігнорування вимог оптимальних сівозмін (як наслідок падіння врожайності цієї культури) [15]. У свою чергу, це може призвести до недовантаження потужностей переробних підприємств і зменшення обсягів випуску соняшникових олій та макухи.

Уразливість чинної вітчизняної моделі агропродовольчої спеціалізації, як і в цілому сучасної глобальної моделі агропродовольчої системи, наочно продемонструвала і пандемія COVID-19, яка виявила слабкі сторони системи глобальної мережі виробників, переробників, перевізників і продавців продовольства, чим довела її неспроможність повною мірою і своєчасно забезпечувати споживачів продовольчою продукцією (тобто фактично гаран-

тувати безперервність експортно-імпортних поставок, що важливо, зокрема, і для України як глобального експортера). Пандемія актуалізувала і такі дуже гострі для України проблеми, як оптимізація функціонування локальних систем виробництва і збуту продовольства, підвищення ефективності аграрного виробництва на основі його інноваційної модернізації з метою нівелювання обмеженості виробничих ресурсів і перебудови технологічних процесів у напрямі їх адаптації до зміни умов виробництва. Очевидно, що все це створює реальні загрози не тільки для подальшого розширення агропродовольчого експорту хоча б і в рамках чинної моделі його спеціалізації, але і загалом для стійкого, соціально орієнтованого й екологічно врівноваженого функціонування вітчизняного аграрного сектору. Таким чином, нинішня модель глобальної агропродовольчої спеціалізації України вимагає коригування, перш за все з огляду на доцільність розширення переліку виробленої сільгосппродукції та країн — її імпортерів, активізації залучення вітчизняних виробників до глобальних ланцюжків створення вартості, у тому числі з винятковою за своїми характеристиками продукцією (з метою посилення глобальних конкурентних позицій), а також підвищення частки продукції поглибленої переробки.

Забезпечити реалізацію таких цілей у сучасних умовах можливо виключно на основі розширення використання інноваційних технологій і цифрових рішень, здатних не тільки покращити якість і урізноманітнити пропозицію продовольчих товарів (задовольнивши тим самим споживчі харчові потреби, які нині стрімко змінюються на тлі ще стрімкішого пришвидшення технологічних змін), але й підвищити рівень сталості аграрного виробництва, зокрема, за рахунок відстежуваності на всіх стадіях виробничого процесу з метою підтвердження безпечності продукції та дотримання екологічних вимог¹³. Орієнтація на впровадження цифрових рішень в аграрній галузі дозволяє також збільшити продуктивність, оптимізувати витрати, отже, підвищити економічну ефективність виробництва (через управління виробничими процесами і поставками на основі аналізу великих даних і прийняття адекватних довгостроковим прогнозам рішень, онлайн-контроль технологічних операцій, роботизацію й автоматизацію виробництва тощо).

У контексті розширення в Україні виробництв з поглибленої переробки сільгосппродукції, яка нині становить основу агропродовольчого експорту країни, першочерговою проблемою, на нашу думку, є недостатньо сприятливий інвестиційний клімат, що обмежує приплив у харчопереробну галузь великого іноземного промислового капіталу, який має фінансові ресурси, порівнянні з багатомільйонною вартістю таких інвестиційних проєктів. Великі ж вітчизняні агровиробники (і експортери), принаймні поки що, не бачать потреби інвестувати у витратні технологічні процеси переробки за наявності перспектив у цілому не проблемного й вигідного збуту сировини.

У сегментах продукції, яка нині не входить до числа лідерів в українському експорті, однак є для нього перспективною, нарощування середніми

¹³ Українські експортери вже в найближчому майбутньому можуть зіткнутися з серйозними проблемами на європейському ринку в разі невідповідності вітчизняної продукції екологічним вимогам ЄС щодо її вирощування, у тому числі сформульованим у рамках Європейського зеленого курсу.

і малими аграріями переробних потужностей (або потужностей з доробки) зумовлюватиметься наявністю надлишкової пропозиції такої продукції на внутрішньому ринку та відсутністю відповідних експортних перспектив, а також кон'юктурою світового ринку, що визначить порівнянну вигідність експорту сировини і переробленої продукції. Така переробка розвиватиметься зазначеними виробниками та їх об'єднаннями, найімовірніше, у вигляді локальних структур невеликої потужності.

Держава в контексті сприяння коригуванню параметрів експортної спеціалізації несе відповідальність, насамперед, за розвиток транспортно-логістичної інфраструктури і формування ефективного інституційного середовища, спроможного покращити умови ведення бізнесу, в тому числі й агропродовольчого, і посилити його мотивацію до здійснення належних трансформацій у напрямі дотримання природно-ресурсних обмежень та розвитку виробництв з глибокої переробки (доробки) сільгоспсировини. Сприятиме розширенню каналів просування і зростанню масштабів експорту вітчизняної агропродовольчої продукції також активізація процесу торговельно-економічного співробітництва, зокрема, на основі двосторонніх угод. Проте усе це є предметом окремих досліджень.

ВИСНОВКИ

Міжнародна спеціалізація країни ґрунтується на наявності в неї порівняльних переваг у виробництві товару чи послуги. Теоретичний базис глобальної спеціалізації становлять концепції міжнародної торгівлі, абсолютних і порівняльних переваг, альтернативних витрат. Моделям глобальної спеціалізації найрозвинутіших країн притаманна наявність ефективних правових систем, якісної інфраструктури і в цілому високого рівня розвитку людського капіталу. Натомість для країн з низьким і середнім рівнями доходу характерними є моделі гіперспеціалізації, тобто зосередження їх експорту переважно на обмеженій кількості товарів, в основному, сировинної групи. Така модель спеціалізації притаманна й Україні, 65% експорту якої припадає на дві групи товарів: агропродовольчу продукцію і недорогоцінні метали. Майже третину загальнонаціонального і понад 70% агропродовольчого експорту України забезпечують шість видів агропродовольчої продукції (кукурудза, пшениця, ячмінь, ріпак, соняшникові олія та макуха). Це дає підстави стверджувати, що дана продукція визначає експортну спеціалізацію України та її аграрного сектору. Розрахунки індексу RCA за період 2000—2019 рр. щодо зазначеної продукції підтверджують наявність у неї сильних порівняльних переваг.

Ключовими характеристиками сучасної моделі експортної агропродовольчої спеціалізації України є переважно сировинна і вузькоасортиментна гіперспеціалізація. Така модель сформувалася під впливом розширення присутності у вітчизняному аграрному секторі великого, у тому числі й іноземного, капіталу. Параметри моделі значною мірою зумовлюються тенденціями загальносвітового соціально-економічного розвитку.

Спеціалізація та інтернаціоналізація вітчизняного агропродовольчого виробництва і експорту посилюються, про що свідчить не тільки зростання

частки нашої держави в загальносвітових обсягах експорту наведених вище видів продукції, але й посилення залежності українських аграріїв від імпорту багатьох видів виробничих ресурсів. Водночас, за нашими оцінками, частка імпортової складової у вітчизняному експорті рослинницької продукції нині є порівняно невеликою, що також є ознакою його переважно сировинної спрямованості.

Сучасна модель експортної агропродовольчої спеціалізації України потребує коригування, насамперед, для збереження вітчизняного природно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва та позиціонування країни і галузі в мінливому глобальному середовищі як надійного і потужного постачальника широкого асортименту високоякісної агропродовольчої продукції. Досягнення цього передбачає першочергову необхідність розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, формування в державі ефективного інституційного середовища, активізації міждержавного торговельно-економічного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. — Т. II. — М. : ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1935. — 475 с.
2. *Рикардо Д.* Начала политической экономии и податного обложения. — М. : СОЦЭКГИЗ, 1935. — 295 с.
3. Міжнародні економічні відносини : підруч. ; [за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль]. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. — 602 с.
4. *Hummels D., Rapoport D., Yi K.M.* Vertical specialization and the changing nature of world trade // *Economic Policy Review*. — 1998. — Vol. 4. — № 2. — P. 79—99 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/6792678.pdf>
5. *Hummels D., Ishii J., Yi K.M.* The nature and growth of vertical specialization in world trade // *Journal of International Economics*. — 2001. — Vol. 54. — No. 1. — P. 75—96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/Sr72.pdf
6. *Серебрянський Д.М., Зубрицький А.І.* Вертикальна спеціалізація у зовнішній торгівлі країн, що розвиваються: приклад України // *Економіка України*. — 2014. — № 8. — С. 19—33.
7. *Timmer M., Miroudot S., de Vries G.* Functional specialization in trade // *Journal of Economic Geography*. — 2019. — Vol. 19. — Iss. 1. — P. 1—30 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://academic.oup.com/joeg/article/19/1/1/5210032>
8. *Hanson G.H.* The rise of middle kingdoms: emerging economies in global trade // *Journal of Economic Perspectives*. — 2012. — Vol. 26. — No. 2. — P. 41—64 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://gps.ucsd.edu/_files/faculty/hanson/hanson_publication_it_kingdoms.pdf
9. *Feenstra R.C., Hanson G.H.* Globalization, outsourcing, and wage inequality // *National Bureau of Economic Research*. — 1996. — No. 5424. — P. 1—11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/6690935.pdf>
10. *Быков А.А., Высоцкий С.Ю., Хаустович Н.А., Хвалько Т.В., Полякова О.Ю., Шлыкова В.А.* Сравнительный анализ торговли добавленной стоимостью в Беларуси и Украине / *Научные труды Белорусского государственного экономического университета*. — 2019. — Вып. 12. — С. 63—72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.academia.edu/39312610...%81>
11. *Зубрицький А.* Вертикальна спеціалізація у зовнішній торгівлі як загроза для експортного потенціалу економіки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ngoipr.org.ua/blog/vertikalna-spetsializatsiya-u-zovnishnij-torgivli-yak-zagroza-dlya-eksportnogo-potentsialu-ekonomiky-ukrayiny/>

12. Хаустова В.Є., Решетняк О.І., Полякова О.Ю., Шликова В.О. Оцінка участі галузей промисловості України в глобальних ланцюгах створення доданої вартості // Проблеми економіки. — 2020. — № 3. — С. 73—85 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-73_85.pdf
13. Корпоратизація аграрного сектора економіки України : кол. моногр. ; [за ред. О.В. Шубравської] / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — К., 2020. — 205 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>
14. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наук. доповідь ; [за ред. О.М. Бородіної, О.В. Шубравської] / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — К., 2018. — 152 с.
15. Шубравська О.В., Прокopenко К.О. Сценарні оцінки розвитку сільськогосподарського виробництва України в умовах кліматичних змін та екологічних обмежень // Економіка України. — 2017. — № 2. — С. 49—60.

Стаття надійшла 03.03.2021

REFERENCES

1. Smith A. The Wealth of Nations. Moscow, OGIZ SOTSEKGIZ, 1935 [in Russian].
2. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. Moscow, SOTSEKGIZ, 1935 [in Russian].
3. International Economic Relations. A.P. Golikov, O.A. Dovgal (Eds.). Kharkiv, V.N. Karazin Kharkiv National University, 2014 [in Ukrainian].
4. Hummels D., Rapoport D., Yi K.M. Vertical specialization and the changing nature of world trade. *Economic Policy Review*, 1998, Vol. 4, No. 2, pp. 79-99, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/6792678.pdf>
5. Hummels D., Ishii J., Yi K.M. The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*, 2001, Vol. 54, No. 1, pp. 75-96, available at: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/Sr72.pdf
6. Serebryans'kyi D., Zubryts'kyi A. Vertical specialization in the foreign trade of developing countries: The example of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2014, No. 8, pp. 19-33 [in Ukrainian].
7. Timmer M., Miroudot S., de Vries G. Functional specialization in trade. *Journal of Economic Geography*, 2019, Vol. 19, Iss. 1, pp. 1-30, available at: <https://academic.oup.com/joeg/article/19/1/1/5210032>
8. Hanson G.H. The Rise of Middle Kingdoms: Emerging Economies in Global Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 2012, Vol. 26, No. 2, pp. 41-64, available at: https://gps.ucsd.edu/_files/faculty/hanson/hanson_publication_it_kingdoms.pdf
9. Feenstra R.C., Hanson G.H. Globalization, outsourcing, and wage inequality. *National Bureau of Economic Research*, 1996, No. 5424, pp. 1-11, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/6690935.pdf>
10. Bykov A., Vysotsky S., Khaustovich N., Khvalko T., Poliakova O., Shlykova V. Comparative analysis of trade added value in Belarus and Ukraine. *Scientific Works of the Belarusian State Economic University*, 2019, Iss. 12, pp. 63-72, available at: <https://www.academia.edu/39312610...%81> [in Russian].
11. Zubrytskyj A. Vertical specialization in foreign trade as a threat to the export potential of Ukraine's economy. Available at: <https://ngoipr.org.ua/blog/vertykalna-spetsializatsiya-uzovnishnij-torgivli-yak-zagroza-dlya-eksportnogo-potentsialu-ekonomiky-ukrayiny/> [in Ukrainian].
12. Khaustova V., Reshetnyak O., Poliakova O., Shlykova V. Assessment of the Ukrainian Industries' Participation in Global Value Added Chains. *The Problems of Economy*, 2020, No. 3, pp. 73-85, available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-73_85.pdf [in Ukrainian].
13. Corporatization of the Agricultural Sector of the Ukrainian Economy. O.V. Shubravska (Ed.). NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Kyiv 2020, available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf> [in Ukrainian].

14. Agrarian and Rural Development for the Growth and Renewal of the Ukrainian Economy. O.M. Borodina, O.V. Shubravska (Eds.). NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
15. Shubravska O., Prokopenko K. Scenario assessments of the development of agricultural production in Ukraine under conditions of climate change and environmental constraints. *Economy of Ukraine*, 2017, No. 2, pp. 49-60 [in Ukrainian].

Received on March 3, 2021

Olena Shubravska, Dr. Sci. (Econ.), Professor,
Head of the Department of the Forms and Methods
of Management in the Agro-Food Complex,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

SPECIALIZATION OF THE AGRI-FOOD EXPORT OF UKRAINE: TRENDS, DRIVERS, PROSPECTS

The specialization of countries in the world market is the basis of international trade. The theoretical foundations of global specialization are formed by the concepts of international trade, absolute and comparative advantages, opportunity costs. The export specialization of Ukraine and its agricultural sector is determined by six types of agri-food products: corn, wheat, barley, rapeseed, sunflower oil and cake, which provide almost a third of national and over 70% of agri-food exports of the country. Thus, Ukraine's agri-food exports mainly consist of raw materials and is hyperspecialized.

Specialization and internationalization of agri-food production and exports of Ukraine are intensifying: the country's share in global exports of these products is growing, the dependence of domestic farmers on imports of many types of production resources is critically increasing. At the same time, the share of the import component in Ukraine's exports of plant products is relatively small.

The current model of Ukraine's global agri-food specialization needs to be adjusted. This is necessary both to preserve the natural resource potential of agricultural production and to ensure the development of the industry in line with modern global socio-economic trends. To do this, it is first necessary to expand the lists of agricultural products and importing countries, intensify the involvement of domestic producers in global value chains, as well as to increase the share of in-depth processing products. Achieving the set goals necessitates the development of transport and logistics infrastructure and the formation of an effective institutional environment in the country. All this should improve the conditions for conducting agrarian business and motivate it to comply with natural resource constraints and the development of production for deep processing of agricultural raw materials. In order to increase the number of importing countries and expand the scale of exports of domestic agri-food products, it is also necessary to intensify international trade and economic cooperation.

Keywords: *foreign trade; agricultural sector; world food market; model of export agri-food specialization.*